

Nieuwjaarsgroet

Wederom zijn wij een nieuw jaar binnengegaan. Ter gelegenheid daarvan wensen wij alle lezers veel goeds toe!

Het heeft de laatste weken niet ontbroken aan beschouwingen over het jaar dat ging noch over het jaar dat kwam. Wij weten echter dat de hele toekomst in Gods handen ligt.

In onze wereld met al haar onzekerheden, al haar ontwrichtingen en dreigingen heffen wij onze ogen op naar Hem met Wie wij het onbekende land door kunnen gaan en bij Wie alleen onze veiligheid is. Laten wij daarbij niet vergeten onze gedenksteden te plaatsen: tot zover heeft onze goede God ons geholpen en Hij blijft voor ons in staan.

De preek die dr. H.F. Kohlbrugge op de oudejaarsavond van 1865 hield, is tegelijkertijd wegwijzend om in vertrouwen op Hem een nieuw jaar in te gaan.

De HEERE gedenke u allen ten goede en zegene ieder van u in Zijn jaar 2008!

Hij zorgt voor allen die in nood verkeerren,
En toevlucht zoeken bij den Naam des Heeren.
Gelijk voorheen Hij zorgde voor zijn volk,
Is Hij voor ons barmhartig en genadig,
Lankmoedig, vol van goedheid, en gestadig
Trekt Hij ons voor in de verlichte wolk.

Zoo hoog Hij boven de aard den hemel vestte,
Zoo ver het oost verwijderd is van 't westen,
Zoo is zijn gunst voor ons geweldig groot,
Een vader zorgt voor 't leven van zijn kinderen,
Maar Hij neemt alles weg wat ons kan hindren
In 't leven en kan schaden in den dood.

(uit 'XXX Psalmen' van Willem de Mérode, enkele strofen uit diens
berijming van Psalm 103)

Bestuur van de stichting "Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge"
en redactie van "Ecclesia"

Inhoud

Nieuwjaarsgroet	1
Eben Haëzer – Tot hertoe heeft de Heere geholpen	2
Dr. H.F. Kohlbrugge	
Maria (II, slot)	4
Dr. H. Klink, Hoornaar	
Gericht op de lofprijzing (I)	
(Interview met mevrouw drs. Marijke Aalders)	
Heeft de moord op mevrouw Bhutto ons iets te zeggen?	
Dr. H. Klink, Hoornaar	

Een woord van Kaj Munk

Zal de naam "Jezus" voor ons de wapenspreuk zijn van het nieuwe jaar? Zullen we die naam aanbrengen boven de deuren van ons huis, zullen we die met ons meenemen op al onze wegen?

Eben Haëzer — Tot hiertoe heeft de Heere geholpen¹

Heden snelt de laatste dag van het jaar daarheen en wij, wij hebben allerlei herinneringen aan lijden, smart en angst, herinneringen hoe hoog de wateren waren gekomen, herinneringen hoe de Heere heeft geholpen. De Heilige Geest heeft het Samuël ingegeven een steen, een Eben-Haëzer, op te richten. Waar wij dit *Eben-Haëzer*, dit: "Tot hier toe heeft de Heere geholpen", nader overdenken, daar hebben wij de volgende gewichtige punten voor ons liggen:

1. het *ons*;
2. de *Heere*
3. de *Hulpe*
4. het: *tot hier toe*

Ons - wie zijn wij? Wij zijn niets anders dan zonde en goddeloosheid; niemand kan zeggen: "Dat ik geholpen ben, heb ik verdiend, ben ik waard"; wij weten immers wat uit het menselijk hart voortkomt. Zó staat er in onze tekst geschreven: "Zij dienden de Heere en hadden vreemde goden en ook de Astharoths" (vers 3); dat is zoveel als rozenkransen en Mariabeelden; zij dienden dus de Heere niet alleen. Hoe diep steekt in ons hart de afgoderij; wie door de genade wordt onderwezen, erkent dit en wie daardoor getuchtigd wordt, komt daar ook van af. Daarbij wordt ons vlees verscheurd en heeft er een strijd plaats ten bloede toe. Wanneer God ons geeft te eten en te drinken, ook kleding en wat wij bovendien nog graag hebben, zo is alles goed, maar wanneer ons wat ontbreekt, wanneer wij in deze of gene nood komen, zo zetten wij dadelijk een vraagteken achter Gods Woord, en wij kunnen

niet anders doen dan ons aan God bezondigen. Steke een ieder van ons de hand in zijn boezem en vrage hij zichzelf: "Het is de laatste dag van het jaar, ben ik bereid, ga ik in Zijn wegen of is mijn hart eigenlijk verzonken in wat voor ogen is?" Zo wij onszelf dit in eerlijkheid afvragen, zo vinden wij niets dan zonde op zonde. Ieder, die een of andere zaak heeft, maakt aan het einde van het jaar zijn boeken in orde en ziet of hij schulden heeft, of dat hij winst gemaakt heeft, of hij betalen kan, of dat hij tekort komt. Wanneer wij nu de boeken van ons leven, de boeken van ons dagelijks drijven en doen opslaan, zo laat ons ook vragen, hoe wij eigenlijk staan?

O! geliefden, wij komen tekort en er zijn nog honderdduizenden, die wij niet eens gezien hebben, die wij betalen *moeten* en niet *kunnen*. Zo staat het met *ons*; zo zijn *wij*; wij hebben God gekweld en beledigd met onze gruwelijke afgoderij.

Wie is de *Heere*? Hoe heeft Hij met ons gehandeld? De Heere is rechtvaardig, dat wil zeggen: Hij geeft en laat ieder het zijne, maar dat is een gerechtigheid, die vreselijk is; want wanneer God een mens het zijne laat, zo is hij diep, diep ongelukkig, omdat de mens het Woord niet op zichzelf toepast. Immers, ondanks dat hij voortdurend van vernieuwing, van bekering hoort preken, blijft hij in zijn oude dingen steken, wordt hoe langer hoe meer verhard en geheel afgestompt; geen ogen hebbende voor Gods Woord en Zijn wonderen, blijft hij zo stom als een vis. Wanneer wij het boek van Samuël doorlezen, dan vernemen wij dat de profeet heerlijke dingen heeft beleefd, maar dat hij zijn rust, zijn troost alleen bij God heeft gevonden. Door het volk Israël is hij bedroefd, geplaagd, zedelijk gedood geworden. Lange tijd had het volk de ark des verbonds niet in zijn midden en het is iets verschrikkelijks wanneer een volk het Woord van God gehad heeft en nu dat Woord vertrapt, alsof het iets onreins was, alsof het onrein water was. Ten laatste wilden zij de profetische vrijheid niet meer en brachten zij zich door hun eigen keuze onder het ijzeren juk van de koningen. En dan, welke afgoden vinden wij niet gedurig bij Israël? Dat wij het op onszelf toepassen en zeggen: wanneer het zo met *Israël* is gegaan, wat zal dan het einde zijn met *mij*? Ik kan mijzelf niet vertrouwen; waartoe zal ik niet komen, wanneer ik mij niet houd aan Gods onferming? Houd ik mij echter daaraan, dan zegt ook het Woord tot mij: "Hebt weg-

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. W. Aalders, Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 19,50 per jaar

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

gedaan de vreemde goden". Waar mijn lusten, mijn begeerten hoofddoel bij mij zijn, daar heb ik deze afgoden weg te doen.

De Heere heeft Israël gekend, de Heere heeft ook geweten, waartoe het eenmaal zou komen met dat volk, en toch openbaart Hij Zich in de geschiedenis, die wij in onze tekst lezen, zoals Hij Zich daar openbaart. Waarom doet Hij niet naar onze zonden? Geliefden, hoe wonderbaar heeft Hij mij voor u behouden; mijn gezondheid is beter dan tien jaar geleden; ja, dat heeft de Heere gedaan. Waarom laat Hij mij bij u, terwijl men in Holland alles in het werk stelt om mij daarheen terug te brengen?² Ziet u Zijn trouw niet? U eet Zijn Woord als brood, maar u weet het zelf niet, evenmin als u de werking van het brood gedenkt; maar het brood van het Woord werkt in de nood, in ziekte, in angst en aanvechting. Ziet Zijn geduld, Zijn trouw, lankmoedigheid en ontferming. Dat wij bij dit Woord blijven, en bij alle smart, ondanks alle nood en velerlei droefheid en ellende zal dit leven iets van het hemelse hebben, zo de Heere de Eerste bij ons is, onze naaste de tweede en ikzelf de derde. Gods goedertierenheden, o! zij komen alleen over ons, om Zijns Naams wil, omdat Hij welbehagen heeft in ontferming over het verlorene. Heeft de Heere er iets gewin bij? O nee! en nogmaals nee! volstrekt niets. Zo is de Heere.

Veel is er voorgevallen in ons leven, waarvan wij zeggen moeten: "Dat heeft de Heere gedaan"; hoe menig huis was er, waarop een kruis lag en waarvan nu nochtans de een en ander, die tot dat huis behoorde, getuigen moet: ik leef, ik ben een kind der smarte, maar ik heb een *Man* van smarte, Die helpen kan en over huis, vrouw en kind waakt *Hij*. Gebiedt Hij het lijden, zo gebiedt Hij het om de uitredding te gebieden; doch wij, wij moesten ten onder gaan, zo niet de Heere de Heere ware. Hij openbaart Zich in Zijn daden; *Hij* alleen kan helpen en waar het hart gebroken is, waar een donkere nacht ons omgeeft, dat wij daar maar eens komen met ons verstand, met onze raad; o nee! het helpt alles niets, alleen Hij kan uitredden.

Samuël nam een melklam, dus zo'n klein lammetje, dat nog de melk gebruikt; nu, dit is immers dat Lam, dat Kind te Bethlehem geboren! Samuël slacht dat lam *geheel* ten brandoffer; dat wij geheel op dat volkomen Lam steunen, daar zal wel de gehele hel zich in beweging stellen tegen ons, daar zullen wel de Filistijnen komen aanrukken, maar de Heere zal ze verslaan met de donder van Zijn Woord.

Het volk riep door de mond van Samuël tot de Heere, steunend op het lam, en de vijanden waren

verslagen, eer het volk eraan dacht; de overwinning was van de Heere. De Heere heeft het gedaan, Hij heeft geholpen. Wat wij in dit jaar hebben ondervonden, de Heere heeft het gedaan. Hoeveel heeft deze of gene beleefd, waarin de Heere alleen kon troosten. Hij, Die in de nood voert, voert er ook weer uit, opdat wij erkennen: dat heeft de Heere gedaan. Wat betekent al *ons* doen? Wat helpen al mijn gebeden? Staat het niet alles in het vrije welgevallen des Heeren? Wat zijn wij allen dan opstandelingen, die *onze* wil immer en altijd willen doordrijven? Waar het echter heet: "De Heere heeft geholpen", daar is het ook zo dat de Heere het ook *alleen* gedaan heeft; daar heeft *Hij* er *alleen* de eer van.

Tot *hertoe* heeft *ons* de Heere geholpen; van onze wieg aan tot op heden; zoek het niet in *uw* kracht, in *uw* geschiktheid, goede wil enz. Tot *hertoe*. God zal u ook voortaan niet begeven, maar u zegenen; wees maar eenvoudig, kuis, waar, oprecht; wees tevreden, de Heere zal u spijzigen en u van het nodige voorzien. Tot *hertoe*. Zo ik mij herinner al mijn lijden, onverstand, mijn verkeerdste wegen, mijn ongelooft, de keten van zonden en ongerechtigheid, waarin ik was gebonden; dan richt ik een steen, een Eben-Haëzer, een "Tot *hertoe* heeft de Heere geholpen" op, en ik breng Hem voor Zijn uitreddingen dank, maar *ik* blijf daarbij en vervolg daarbij mijn weg, als een 'niets', dat hoopt op de Heere.

Amen.

Noten

- 1 Deze preek over 1 Samuël 7: 1-12 werd gehouden op 31 december 1865. Gezongen werden Psalm 66 vers 4 en 5 en Psalm 66 vers 10. Naar een manuscript in mijn bezit. Voor zover ik weet nog nooit gedrukt. T. van Es, Alblasterdam.
- 2 Er werden in het najaar van 1865 in Utrecht pogingen ondernomen een beroep op Kohlbrugge uit te brengen. Hij kwam er zelfs op een drielat te staan, maar werd in maart 1866 uiteindelijk niet gekozen.

Maria (II, slot)

De latere boeken van het OT, de Septuaginta

In het vorige nummer zagen we dat Nazareth, de plaats waar Maria woonde, veel meer ontsloten was naar de grote wereld, dan tot voor enkele decennia gedacht was. Recent historisch onderzoek, waaronder bodemonderzoek in Nazareth en vondsten in het Dode Zee-gebied hebben licht laten vallen op de levensomstandigheden van Maria en Jozef, zodat we de bijbelse gegevens uit de geboortegeschiedenis van Christus beter kunnen plaatsen, dan tot voor kort het geval was. In dit nummer wil ik enkele kanttekeningen bij recent bijbels-historisch onderzoek plaatsen. Dat stelt ons namelijk in staat om het eigene van het geloof van Maria beter op het spoor te komen dan tot voor kort mogelijk was.

Het is de laatste decennia steeds duidelijker geworden dat het Jodendom ten tijde van de geboorte van Christus een rijk palet aan verscheidenheden kende. Deze verscheidenheid uitte zich ook in de omgang met de Bijbel. Zo aanvaardde de Qumran-gemeenschap aan het begin van onze jaartelling veel meer geschriften als gezaghebbend dan de Farizeeërs. De Sadduceeërs erkenden vooral en wellicht uitsluitend de eerste vijf boeken van Mozes. Daarnaast moeten er 'piëtistisch aandoende kringen' (Dominique Barthélemy) geweest zijn, die dezelfde boeken als de Farizeeërs erkenden: de Tora van Mozes, de Profeten en de zogenaamde Geschriften (o.a. de Psalmen, Spreuken enz.). Toch deed zich onder de Farizeeërs een andere ontwikkeling voor dan in deze 'piëtistische kringen'. Deze laatsten kenden veel gezag toe aan die boeken die later de apocriefe boeken werden genoemd, zoals we die vinden in de Septuaginta, bijv. de boeken *Jezus Sirach* en de *Wijsheid van Salomo*. De Farizeeërs namen daar meer en meer afstand van, vooral in de tweede helft van de eerste eeuw, toen de gemeente van Christus een eerste bloei meemaakte. Uit aversie tegen de christenen, lieten de Farizeeërs ze vallen.

Welnu, uit de Evangeliën blijkt dat de Here Christus in ieder geval sommige van de zgn. 'apocriefe boeken' gekend en wat belangrijker is, gewaardeerd heeft. Hij verwijst er meerdere keren naar. Zo zijn de woorden "Komt tot Mij allen die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven", een citaat dat regelrecht uit het boek *Jezus Sirach* komt, waar de *wijsheid* deze uitnodiging laat uitgaan. Het bewijst het belang van dit boek.

Jezus Sirach schreef zijn boek ongeveer 180 voor

Christus, in een cruciale fase van Israëls geschiedenis. Het meest kenmerkende van dit boek is dat de *messiaanse verwachting* bij hem van karakter veranderde. Voorafgaand aan de ballingschap (rond 600 v. Chr.) was het vooral een zoon van David die men als Heiland verwachtte. In de eeuwen na de ballingschap, toen het nageslacht van David er steeds minder toe deed en zelfs in vergetelheid raakte, raakte ook de verwachting van een Zoon van David als heilskoning sterk op de achtergrond. Het was een hogepriesterlijke figuur op wie men de hoop vestigde. In die tijd werd Israël 'geregeerd' door de hogepriesters. Een koning was er niet.

Toen daarna, in de tijd van de Syrisch-Griekse overheersing, de Maccabeeën ofwel de Hasmoneeën (rond 170) aan de macht kwamen, zich het hogepriesterschap toeëigenden en zich koning begonnen te noemen, vestigden meerderen hun hoop op hén! Zouden zij de heilsbeloften in vervulling doen gaan? Een feit was dat zij Israël na honderden jaren hadden bevrijd van vreemde overheersing en het grondgebied van Israël drastisch hadden vergroot. De omvang van Israël was weer gelijk aan die in de glorie tijd van koning David!

Voor anderen ging dit veel te ver. Onder andere Jezus Sirach had een heel andere verwachting uitgesproken. Het was de *wijsheid*, die zich aan Israël zou manifesteren en haar tot zegen zou zijn. Voor Jezus Sirach was de wijsheid er al voorafgaand aan de schepping. Hij sloot daarbij aan op Spreuken 8, waar de wijsheid wordt geschilderd als reeds bestaande voor de schepping: "Eer de wereld geboren was, was ik." Door Gods genade zou zij op aarde verschijnen, zij zou zich vestigen op de Sion. Onder haar beademing zou Israël tot glorie komen. De wijsheid zou Israël kronen. Als een andere Salomo zou zij Israël regeren. Dit is een belangrijk gegeven. Immers: de wijsheid zou evenals Salomo niet met geweld optreden! Zij zou indruk maken door haar *spreken*. Hierin ligt begrepen de kritiek op een messiasverwachting waarin de messias gewelddadige trekken heeft! Zoals de koningin van Scheba onder de indruk kwam van Salomo's woorden van wijsheid, zouden de heidenen van Gods wijsheid onder de indruk komen en zó zou het Godsrijk aanbreken!

In de cruciale tijd van de Maccabeeën verlegde de verwachting van de messias zich in sommige kringen dus naar de wijsheid. Zij is van eeuwigheid en van God zélf afkomstig. Onder haar beademing zou het

volk tot grote bloei komen en Gods Koninkrijk aanbreken! Ruim honderd jaar na Jezus Sirach werden de zgn. *Psalmen van Salomo* geschreven (rond 40 voor Christus). In deze psalmen wordt grote kritiek geuit op het koningsgeslacht van de Hasmoneeën, dat nog steeds aan de macht was. Zij hadden er blijk van gegeven slechte heersers te zijn. Zij waren uit geweest op persoonlijke macht. In onderlinge twisten hadden zij hun toevlucht gezocht tot geweld en bedrog. Ze waren erin vastgelopen en hadden een beroep gedaan op de Romeinen en hen uit vrije wil binnengehaald! Wat een teleurstelling.

Het is geen wonder dat juist in deze tijd de verwachting van een Davidszoon, die diepweg toch was blijven bestaan, aarzelend begint te ontluiken. Vol verlangen spreekt de dichter van deze psalmen zijn verlangen uit naar een Davidszoon die met *wijsheid* de gerechtigheid tot overwinning brengt! In een van de psalmen lezen we: "Laat Hij de volkeren en de stammen richten naar zijn rechtvaardige wijsheid!" Deze verwachting leefde, aldus een recent verschenen studie, juist in de 'kring van de vromen' in Israël! Hoe beslissend is Jezus Sirach geweest in deze wending!

Het is belangrijk te onderstrepen dat deze ontwikkelingen zich voordeden in de decennia voor de geboorte van Christus en dat deze verwachting leefde binnen de 'kring van de vromen' in Israël. Binnen deze kring was men intensief bezig met de Schriften. Zouden wij Maria en Jozef, Elisabeth en Zacharias, Simeon en Anna niet in deze kring moeten zoeken? Heel nadrukkelijk lezen we dat zij 'de vertroosting van Israël' verwachtten. Heel nadrukkelijk spreekt de engel tot Maria dat aan haar Zoon de troon van Zijn Vader David gegeven zal worden. Maria heeft vol verrukking gelóófd! Wij stelden de vraag: hoe is zij zover gekomen, dat zij dit aanvaardde? En wij geven als antwoord dat er veel voor te zeggen valt dat het de boeken waren die tot de Septuaginta behoren, o.a. de latere wijsheidsboeken, die haar daartoe hebben voorbereid. De afgehouden tronk van Isai begon te bloeien, mede dankzij de 'humus' van de geschriften die we hebben genoemd, die Maria ook in Nazareth gekend moet hebben.

H. Klink, Hoornaar

Gericht op de lofprijzing (I)

(Interview met mevrouw drs. Marijke Aalders)

Op 25 december 2007 was het twee jaar geleden dat dr. W. Aalders overleed. De kerkredactie van het Reformatorisch Dagblad had met het oog daarop een gesprek met drs. Marijke Aalders. Dit interview werd op 7 december 2007 in het RD afgedrukt. De redactie van Ecclesia heeft met toestemming van het RD besloten het zeer aansprekende interview in dit eerste nummer van dit jaar op te nemen.

Voor het oeuvre van haar vader, hervormd theoloog, heeft ze een aparte plank in haar boekenkast gereserveerd. Het werk bestaat uit meer dan dertig publicaties, verschenen in een tijdsbestek dat zo'n zestig jaar beslaat. De uitgaven weerspiegelen stuk voor stuk een intense worsteling van een bewogen man met een bewogen tijd. "Hij was altijd bezig met de grote vragen van kerk en maatschappij", zegt Marijke Aalders.

Welk boek vindt u het mooiste?

"Mag ik er twee noemen? "De hemel is rood" vind ik werkelijk schitterend. Het is een van zijn eerste boeken. Het tweede dat ik wil noemen, is "Confiteor - Ik belijd".

Dat is zijn laatste uitgave. Hij sloot er zijn werkzame leven mee af."

Wat vindt u erin?

"Geen traditionele uitleg, maar een bezield omgang met het Woord. Hij opent de Schriften, hij voert je als lezer mee door diepten en over hoogten, hij legt onverwachte verbanden. Ik vind dat mijn vader troostrijk schrijft. Uit zijn geschriften blijkt een rotsvast vertrouwen dat de geschiedenis maar door één iemand wordt geleid: Jezus Christus."

Mevrouw Aalders heeft zich haar leven lang nauw betrokken gevoeld bij het werk van haar vader. Tot zijn overlijden op 96-jarige leeftijd, eind deze maand twee jaar geleden, was hij bezig met het doorvorsen van de tijdgeest. "Onvermoeibaar ging hij zijn weg, al had hij in zijn laatste jaren een groot verlangen om heen te gaan", zegt ze. Tot haar achttiende jaar woonde mevrouw Aalders thuis, in een van de hervormde pastorieën in Den Haag. Daarna ging ze geschiedenis studeren in Leiden en werd ze lerares in het voortge-

zet onderwijs. Vanaf die tijd woonde ze zelfstandig in een eigen appartement, eerst in Leiden, later in Bussum. Begin jaren negentig streken haar ouders vlak bij haar neer: ze verhuisden naar hetzelfde flatgebouw en namen hun intrek in een onderkomen een verdieping lager. "Zeker na het overlijden van mijn moeder in 1999 was dat een uitkomst. Ik heb de laatste jaren intensief met mijn vader opgetrokken."

Dr. Willem Aalders was nauw betrokken bij de Stichting Vrienden van Dr. H. F. Kohlbrugge en het tijdschrift *Ecclesia*, waaraan mevrouw Aalders ook met enige regelmaat bijdragen levert. Zo publiceerde ze dit jaar een artikel over het leed van ouders van vermoorde kinderen in Nederland die zich, net als Rachel bij de moord op de kinderen van Bethlehem, weigeren te laten vertroosten.

"De kinderen van Bethlehem hebben in het Mattheüsevangelie hun in memoriam gekregen. Elk jaar wordt verhaald wat er met hen gebeurde, zij worden nooit vergeten. Hier op aarde hebben de meeste vermoorde kinderen dat herdenkende woord alleen in de harten van hun nabestaanden. Daarom pleit ik voor een openbaar gedenkteken in het hart van Nederland, in het hart van de stad Utrecht, een gedenkteken waarop de namen van al deze kinderen staan."

Het hartstochtelijke pleidooi had net zo goed van haar vader kunnen zijn. Mevrouw Aalders: "Hij leefde met mensen mee, was begaan met hun wel en wee. Hij bewoog zich ook graag onder hen. Hij vond het heerlijk om in de trein te reizen en met mensen om zich heen een gesprek aan te gaan. Bijna altijd vroeg hij mensen naar hun gedachten over de wezenlijke zaken van het leven: of ze nog naar de kerk gingen, of ze gelovig waren."

Was hij joviaal?

"Nou nee, dat woord zou ik niet direct gebruiken. Mijn vader hechtte zeer aan stijl. Hij ging ook altijd keurig gekleed. Als hij naar de kerk ging, zette hij stevast zijn hoed op. Sinds hij in Bussum woonde, droeg hij een vlinderdas. Dat vond hij leuk."

Had hij een aristocratische uitstraling?

"Dat denk ik wel. Niet dat hij afstandelijk was. Integendeel, hij was voorkomend. Na zijn overlijden zeiden de burentenegen me: "Uw vader was altijd zo aardig." Mijn vader was fijnzinnig en gevoelig voor zielenadel, of mensen nu geleerd waren of niet."

Hoe was hij voor zijn vier dochters?

"Ik heb hem altijd een fijne vader gevonden. Zorgzaam ook. En hij ondernam leuke activiteiten met ons, voor zover zijn agenda dat toeliet. Als predikant was hij een drukbezet man. Of hij was buitenshuis, of hij zat op zijn studeerkamer, achter zijn bureau."

Kon u als kind zo bij hem binnenvallen?

"Meestal klopten we even. Maar het was nooit een probleem om hem te storen. Dat gebeurde niet zo vaak. Ik speelde vaak met mijn zusjes en mijn moeder was altijd thuis."

De eerste gemeente van mijn vader was Oosterzee in Friesland. Mijn ouders waren jong getrouwd, begin 1936. Vanuit het westen waren ze in Friesland neergestreken, zonder auto, zonder telefoon. Eind van het jaar werd ik geboren."

"Zelf heb ik geen enkele herinnering aan Oosterzee. Enkele jaren later verhuisden we naar Koudum, volgens mijn ouders een fijne, gelovige gemeente, waar mensen aandacht voor elkaar hadden. Tot het laatst van hun leven hebben ze met groot genoegen teruggekeken op de tijd dat ze in Koudum woonden."

Vanuit het hoge noorden ging uw vader in 1946 naar Den Haag, waar hij predikant werd van de Maranathakerk. Hoe heeft u het pastorieleven als tiener ervaren? Als een glazen huis?

"Dat laatste zeker niet. Ik denk dat het verschil uitmaakt dat wij in een stad woonden, niet in een plattelandsgemeente. Er werd nauwelijks op ons gelet en als er al mensen waren die naar ons keken, dan had ik daar geen hinder van. Ik was geen dwarsligger, dat scheelt. In Den Haag woonden heel veel domineeskinderen."

Soms hoor ik dat mensen moeite hebben met de manier waarop zij zijn opgevoed: dit mocht niet, dat mocht niet. Dat herken ik helemaal niet. Er waren wel grenzen. Een tafeltenistoernooi op school was geen punt, toch mocht ik er eens niet heen, want het vond plaats in de Stille Week. Mijn vader had er geen moeite mee dat wij op zondag fietsten. Maar hij vond het wel belangrijk dat we netjes gekleed naar de kerk gingen. Zoals je naar de koningin gaat, zo ga je naar Gods huis. Hij gaf ons eerbied mee voor de Bijbel. We mochten er bijvoorbeeld geen stapeltje linnengoed op leggen. Het was immers Gods Woord."

U ging in de jaren vijftig geschiedenis studeren. Was uw vader uw stimulant?

"Meer mijn moeder. Zij had een grote historische belangstelling en sprak er met ons thuis veel over. Daardoor haalden wij op school goede cijfers voor

het vak. Het was voor mij min of meer vanzelfsprekend dat ik voor geschiedenis koos. Overigens heb ik het altijd erg bijzonder gevonden dat wij allemaal mochten studeren. Drie dochters zijn afgestudeerd, de vierde heeft een hbo-opleiding voltooid."

Nooit overwogen te promoveren?

"Ik was een eind op streek met een onderzoek naar een Russische filosoof. Maar naarmate ik vorderde dacht ik: Nee, hij is mijn man niet. Ik ben ermee gestopt, ik had een baan, ik woonde zelfstandig, ik had genoeg omhanden. Ik weet ook niet of ik er uiteindelijk wel voldoende wetenschappelijke aanleg voor had."

Dat klinkt wel erg bescheiden.

"Toch is het zo, denk ik. Ik ervoer in het onderwijs bovendien veel vreugde in het begeleiden van leerlingen. En wat mogelijk ook een rol heeft gespeeld, is het feit dat ik naast iemand heb geleefd die ongelofelijk belezen was. Daar kon ik niet aan tippen. Ik heb heel duidelijk tegen mezelf gezegd: "Luister, je bent je vader niet, je bent jezelf. Je kunt wel een wetenschappelijk traject willen ingaan, maar het is niet verstandig." Met die keuze heb ik altijd vrede gehad."

Zag u hoog tegen uw vader op? Te hoog misschien?

"Ik heb altijd bewondering voor hem gehad en die is

de laatste jaren alleen maar toegenomen. Zoals hij bij voorbeeld over de Franse Revolutie schreef, zo zou ik dat niet hebben gekund. Als je ziet hoeveel literatuur hij tot zich nam – indrukwekkend.

Zelf heb ik me lang beziggehouden met de Koude Oorlog. Maar anders dan mijn vader. Ik bleef dicht bij de feiten, hij stak af naar de diepte, hij probeerde de ontwikkelingen te plaatsen in het licht van het boek Openbaring. Ik lette meer op de politieke processen op zich, op het binnenwerelds perspectief, mijn vader probeerde duiding te geven: hoe moeten we de gebeurtenissen zien in het licht van het Koninkrijk van God?"

Kon u zijn gedachten altijd volgen?

"Meestal wel, soms had ik er wat moeite mee."

Lag dat aan u of aan hem?

Ze lacht. "O, dat lag natuurlijk aan mij."

Waarom "natuurlijk"?

"Nu ja, je zou ook kunnen zeggen: Hij was moeilijk te begrijpen. Dat hoor ik wel eens vaker. In zekere zin kan ik me dat ook voorstellen. Maar ik wil er wel graag aan toevoegen: Mensen mógen ook wel wat moeite doen voor wat echt de moeite waard is. En zijn boeken zijn de moeite waard."

Heeft de moord op mevrouw Bhutto ons iets te zeggen?

'Triomf' voor de radicale islam

Op brute wijze werd zij de 27^e december jl. vermoord. Mevrouw Bhutto – zo was de algemene verwachting – zou de komende verkiezingen in Pakistan zeker gewonnen hebben. Deze verkiezingen zouden plaats vinden op 8 januari. Daarmee zou de democratie in Pakistan voorlopig gered zijn en, dat is wel zeker, het land zou een pro-Westerse, pro-Amerikaanse koers gevaren zijn. Dit was erg belangrijk voor het Westen en opnieuw: vooral voor Amerika. Via een nieuwe, pro-Westerse regering was het wellicht mogelijk om meer greep te krijgen op de binnenlanden van Pakistan, en dan vooral op het grensgebied van Pakistan en Afghanistan. Zoals bekend houden zich daar veel terroristische strijders op. En het heeft er alle schijn van dat ook Osama bin Laden zich daar bevindt. Er was dus veel aan gelegen dat mevrouw Bhutto de ver-

kiezingen zou winnen.

Het is ook duidelijk dat er voor de moslim-terroristen veel aan gelegen was om haar uit de weg te ruimen. Ik gebruik met opzet deze term, omdat de moord-aanslagen die zij plegen, zo gewetenloos zijn en zo brutaal, dat het niet anders kan dan dat zij in deze termen denken. Dit laatste is dus nu gebeurd. De vraag die daarbij gesteld kan worden, is of de regering er genoeg aan gedaan heeft om deze moord te voorkomen. Vanuit een bepaalde optiek geredeneerd kan het zijn dat haar dood ook de zittende president, een oud-generaal, goed uit komt. Met haar is een rivaal van de president van het politieke toneel verdwenen. En mocht de situatie verder destabiliseren, dan kan het gebeuren dat hij zijn leger laat ingrijpen, met een beroep op de noodsituatie in zijn land en zo in absolute zin aan de macht blijven.

Maar wat houdt die macht in? Na de dood van mevrouw Bhutto valt alleen maar te verwachten dat Pakistan zijn stabiliteit nog verder verliest. Niet voor niets was iedereen, die daar enige invloed uitoefent uitermate somber over de toekomst van het land. De moord op Bhutto is dan ook een geweldige 'trionf' voor de moslim-radicalen. Wat kunnen zij beter wensen dan dat een pro-Westerse koers is afgewend en het land aan de chaos ten prooi valt?! Het geeft hun de mogelijkheid hun machtsbasis in het oosten en noorden van het land, uit te breiden. Het geeft hun de mogelijkheid om hun prestige te vergroten, ook in de rest van Pakistan, met alle gevolgen van dien.

Die gevolgen zijn: Allereerst een onbelemmerd voortwoekeren van het terrorisme in de regio. Ja, in de hele wereld. In Pakistan hebben zij namelijk verschillende opleidingscentra voor de radicale islam. Daar worden duizenden, vooral jongeren, geïnstrueerd en opgeleid om ingezet te worden niet alleen in Afghanistan, maar ook en vooral in het Westen en overal waar het Westen zijn invloed doet gelden

Talibanisering

Daar komt bij dat Pakistan een atoommacht is. Nu zal het waar zijn dat men niet gemakkelijk doordringt tot de hoogste kringen, waar beslissingen omtrent het gebruik en het inzetten van nucleair materiaal genomen worden. Maar wat als het land verder destabiliseert en er een burgeroorlog uitbreekt? Het is niet voor niets dat president Bush na de bekendwording van de dood van mevrouw Bhutto een aangeslagen indruk maakte. De gevaren die er dreigen, moeten voor hem duidelijk zijn. De BBC meldde: "veel analisten zeggen dat de aanslagen als die van 27 december duidelijk maken dat er sprake is van een kruipende 'Talibanisatie' van Pakistan. Radicale moslims die om invoering roepen van de islamitische wet en die zeer vijandig staan tegenover de VS, hebben de laatste jaren een toenemende invloed op de Pakistaanse politiek."

Slapen wij?

Al met al moet men concluderen dat de invloed van de radicale islam in Azië eerder toeneemt dan afneemt. En dat is een griezelige ontwikkeling. Ik las in een krant dat het Westen, vooral West-Europa desondanks lijkt te slapen. Wie is er alert? Die vraag klemmt temeer nu steeds meer duidelijk wordt dat in het Westen zelf het vooral jongeren zijn uit de moslimlanden, die, op zijn zachtst gezegd, de grenzen van het toelaatbare overschrijden en bitter weinig respect tonen voor de rechtsstaat. Op de radio was kort na oud en nieuw een interview te beluisteren met een jonge Nederlan-

der van allochtone afkomst: de vernielingen die waren aangericht in nieuwjaarsnacht waren aan de ene kant niet 'gewoon', maar aan de andere kant "het was Nieuwjaar weet je, en dan kun je zoiets verwachten." Hoe vaak heb ik via de radio déze dubbele houding al niet aan moeten horen!

Deze vraag dringt zich meer en meer op: ontbreekt het bij hele groepen moslimjongeren gewoon niet aan loyaliteit ten opzichte van het Westen, waar zij wonen? En is juist dit gegeven niet een gevaarlijke voedingsbodem voor radicalisme?

Het zou diep te betreuren zijn als men in de politiek deze reële vragen uit de weg zou gaan, omdat men ze ophangt aan de persoon van Wilders en als reactie tegen hem de ogen sluit voor de werkelijke problemen, waarmee we meer en meer worden geconfronteerd. En hierin ligt het scheve in de oproep 'Benoemen en Bouwen', de twee pagina's grote advertentie in *Trouw* van 2 januari jl. Uit weerszin tegen Wilders beroept men zich op de tolerante traditie van Nederland. Men zegt daarbij dat men terug wil naar de wortels van de Nederlandse traditie. Men is geneigd om bij dat laatste luidkeels 'ja' te roepen, ware het niet dat 'tolerantie' vaak verward wordt met argeloosheid. Want hebben zowel Wilders als zijn opposenten door waar de eigenlijke wortels van Nederland liggen en wat dat inhoudt?

Wat ik zeggen wil is het volgende: de opkomst van de islam in Europa vraagt om een bezinning op de islam en op de verhouding van de islam tot het Westerse liberalisme en tot het christendom. Wordt het niet tijd dat theologen en predikanten zich over deze vraag buigen en over deze dingen *schrijven*, zoals mr. Groen van Prinsterer dat deed in de 19^e eeuw over de vragen van zijn tijd? Wordt het niet tijd dat er, evenals in het Reveil, een vriendenkring ontstaat van erudiete en gelovige mensen, die zich rekenschap geven van onze tijd en die zich mengen in de strijd der geesten nú en die een weg willen wijzen voor onze jonge mensen en wellicht voor volk en overheid? Hoe zal het nageslacht over ons oordelen als we dat nú nalaten? Sterker: Hoe zal Christus over ons oordelen, die ooit de gelijkenis heeft uitgesproken van de 'luie' dienstknecht, die de talenten die hem toevertrouwd waren, begroef en er niet mee woekerde?

H. Klink, Hoornaar

De aankondiging van het boek van Dr. H.F. Kohlbrugge, *Troost Mijn volk* in het vorige nummer van "Ecclesia" was van de hand van Dr. M. Verduin.